

Vasy Géza

Kormos István Rab Zsuzsához írott leveleiből

Kormos István 80 éve, 1923. október 28-án született, s 1977. október 6-án halt meg. Első házassága Pallos Klárával 1948-tól 1952-ig tartott. Második felesége Rab Zsuzsa (1926-1998) költő és műfordító. 1956. március 3-án kötöttek házasságot, s bár az ellentétes egyéniségek gyakran vonzzák egymást, néhány év elmúltával ez a kapcsolat is váltságba került. Rab Zsuzsa ugyanis rendszerető, munkamániás polgár, tanárgyerek volt, Kormos István viszont kifejezetten bohém egyéniség, annak minden bájával megáldva, másrészt viszont nagyfokú megbízhatatlansággal megverve. A poeta natus Kormos egyre nehezebben viselte el a fegyelmezettséget és rendezettséget maga körül, s úgy érezte, hogy ez is csak növeli alkotói válságát, amely már 1949 óta tartott a lírai műveket tekintve. (Közben azért verses mesék sora született, s olyan remekmű is, mint az első Vackorkönyv, s a műfordító is dicsekedhetett volna, akárcsak a szerkesztő.)

Kormos menekülni próbált. 1962 nyarán megismerkedett egy félig magyar franciaországi nővel, Nagy Cécile-lel, aki német szakos tanárnő volt. Anyja Németh László tisztelője, s nyilván ennek következménye, hogy lánya belekezdett az iszony fordításába. Ez ügyben járt Magyarországon. Kormost meghívta Párizsba és Normandiába, s így utazhatott ki a költő két alkalommal is hosszabb tartózkodásra. Először 1963. május 17. és 1964. január 24., majd 1964. augusztus 3. és 1965. november 20. között élt Franciaországban, de gyakorlatilag nem Cécile vendégeként, hanem önfenntartó, kis hotelekben lakó emberként. Második kinnlétének nagyobb részében egyébként Cécile az Egyesült Államokban volt vendégtanár.

Mint Kormos 1963 májusi, datálatlan búcsúlevele Rab Zsuzsához tanúsítja, távozását már ekkor véglegesnek gondolta, s ez egyértelműen kiderül a december 14-i levélből is. Ennek a levélnek előzménye is lehetett, de ez nem maradt fenn Rab Zsuzsa hagyatékában. Sajnos az ő leveleinek meglétéről sincs tudomásunk. Kormos első hazatérése után, 1964. május 29-én elvált második feleségétől is. Már januárban sem tért vissza közös lakásukba, a Lóczy Lajos utcába. „Osztozkodásra” a válás, a második hazatérés után sem került sor, tulajdonrészéről Kormos, ha nem is egészen önkéntesen, de nyilvánvalóan lemondott. (Rab Zsuzsa addigra már Csanádi Imre felesége volt.)

Az itt közreadott levelek közül az első a budapesti búcsúlevél, a második az első kintlétből fennmaradt, Rab Zsuzsához írott és megőrzött egyetlen levél, a továbbiak pedig 1964 második felében keletkeztek. A levelek eredetijét - a címzett végakarátának megfelelően - Nagy Gáspár őrzi, s az ő hozzájárulásával kerülnek nyilvánosságra.

1963.

Kedves Zsuzsa,

nehéz nap ez a mai. Nem tudtam semmit mondani.

Bocsásson meg a keserűségért, a sok rosszért, ahogyan az életét ütöttem.

Nem akartam, de én voltam, mert ilyen vagyok.

Hogy mi van előttem, nem tudom. Milyen isten játszik jól vagy rosszul velem?

Sokat kaptam Magától.

P.

*

Paris, dec. 14.

Kedves Zsuzsa,

ma kaptam levelét, igen köszönöm. Egy hétig beteg voltam, Toursban, csak ma tudtam jönni, de a 3-án írt levél is csak ma ért ide. (Matyitól és Lászlótól! is kaptam)

Beteg volt? Tudtam. De: most már remélem, jól van.

Talán ízléstelen volt barátság-ajánlásom. Nem gondoltam. De tudom, nem leszünk farkasok. Ha elmúlik a keserűség, nem mond rám rosszat, ezt is tudom. Minden visszakerül, Pesten, Párisban; ha fáj is hallanom most, értem. Magának volt nehéz, a kárörvendő szemek előtt.

A pokol feneke! Ne törődjön velem. Én ugrottam a pokolba, s hogy én is Weörest idézzem: „poklot is kibírja örökre, ki odakerül.”

Otthon, munka, munka. S egy új útig, ha lesz az.

Nem bukdácsolok szerelemből szerelembe. Magam poklában bukdácsolok.

De nem rosszakat akarok írni. Keserűségek közt nagy nyugtató volt Paris. Dolgoztam, nem csak a lábam lógattam. És olyan józanul végig gondoltam a múltamat, a jövőmet, mint soha. Érek majd. Nem veszek el, akarom.

Érdekel mindig, mi lesz Magával. Amíg jogom van rá, és ha nem is akarja, azután is. Sokat dolgozik. Hogyan bírja ezt a sok tervet addig? És az én lakásügyem is!

Az „osztzkodás”. Nem tudok erre gondolni.

Két könyvemem kaptam ma a kiadótól (és Vázsonyit, Janikovszkyt, Rónaszegit - hogy helyezzem el őket). Lám, Sz. (...) bácsi azóta se írt regényt, így ő nem számíthat a Nobel-díjra. De a többi...

Január 14-én megyek haza. Ez végleges. 15-én vár a kiadó.

Zsuzsám! Boldog karácsonyt, szívemből. Anyukájának, Pistinek is - ha átadhatja. Gondolok akkor este Magára, jobban, mint amikor jogom volt. Bocsásson meg nekem. Nem maga ellen, nem magamért. Ne higgyen becstelennek.

Sok szeretet

Pista

*

Párizs, szept. 1.

Kedves Zsuzsa,

már gondolom megharagudott, de képtelen voltam írni. Pedig a Cvetajevák után azonnal akartam: gyönyörűek, gyönyörű lesz a kötet is, hiszen majdnem mindent ismerem belőle.

Jól vagyok. Szereztem egy jó lakást, amikor visszajöttem Párizsba, hetedik emelet ugyan, igazi romantikus párizsi tető alatti szoba, a Montparnasszon. Járok egyetemre, azaz az Alliance középső tagozatára. Párizsban még jóformán nem is néztem körül, Normandiában voltam. A Lator-Domokos-Benyhe triász írt már egy közös levelet, megtudtam, hogy a náluk hagyott ötven forintom a lehúzásban már 300 fölött van, ha még van. Innen is büntetem Zelket és Csúrkát, hadd átkozzanak.

Sajnos, cigarettázok még, pedig naponta úgy kelek, ma már nem. Parancs János fiatal költő lakik mellettem, aki szept. végén megy haza, ha találkozik velem véletlenül, vegyen neki nagyon kérem 50 doboz cigarettát, amelyet majd otthon szív, mert itt ő vett nekem gondolom ennyit. Ez nem forintkijánlás, mert ő is ajándéknak szánta az övét. Tehetőséges gyerek, sajnálom, hogy elmegy a szomszédomból. De túl a cigarettán: eszem rendszeresen és alszom sokat. Hétfőn kezdem a komolyabb munkát.

Mikor megy útra ? Küld-e nekem is Voznyeszenszkij kötetet? Azt hiszem, borítékban is lehet, vagy a Vörösmarty térről. Nagyon kíváncsi vagyok, milyen együtt. És: mit csinál most? Hogyan él? Könnyebb-e, hogy nem vagyok ott? Sztoján hogy van? Elültek-e az anyagi bajok, maradt-e még valami, azaz járt-e még a Voznyeszenszkijből? Ha befolyik pénzem (amit nem hiszek most sajnós), használja ám!

Jó levelet írt, ne haragudjon a hosszú hallgatásért. Ezután nem így lesz. Kellenek a láttató sorok. De a „lakásomra” írjon: Monsieur I. Kormos (c/o M. Pátkai) 5 rue Marie Davy, Paris 14e. Ez egy igen tehetséges szobrász, aki vidéken vett most házat, de itt maradt bejelentve, és ezért kell megjelölni.

Remélem, nincsenek rólam pletykák. Nem találkoztam senki magyarral, de amilyen tehetséges náció vagyunk, nem lepne meg.

*Zsuzsikám, gondolok Magára, vigyázzon magára,
sok szeretettel
Pista*

*

*Paris le 19? szept.
szombat este*

*Kedves Zsuzsa,
nem tudom, ellát-e a levelem haza. Sokáig nem válaszoltam a levelére, talán azért vár Maga is a válasszal. Hogy van?*

Sokat gondolok Magára. Sokat vagyok egyedül. Járok az Alliance Francaise-be, rendszeresen tanulok franciául így. Svéd, dán, német, afrikai, ausztráliai, új-zélandi diákokkal; milyen képtelenség, hogy délben (akkor vannak az óráink) mindig egy japán lány jön le velem ebédelni; a menzára. A nővére játszott (kis szerepet, egy tanítónőt) a Kopár sziget-ben.

Magyarokkal alig találkozom.

Mit csinál? Jeszenyin? Kész van vele? Nem küldött Voznyeszenszkij kötetet. Hogyan áll anyagilag? Mi lett a terrasszal? Válaszolt a nő? Hallom, Lator megy Moszkvába. Maga mikor? Kiadók? Hihetetlen messze van minden. Csehovot szeretném olvasni. Cipiéknek még csak egy lapot írtam, általában fébiám van az írástól.

Van-e új verse? Jön-e valóban az a kettő az októberi Kortárs-ban?

Zsuzsa, vigyázzon Magára.

*Sok szeretettel
Pista*

*

*Kedves Zsuzsa,
remélem otthon találja már ez a levél. Írtam korábban kétszer, aztán kaptam Jaltából és Szuhumiból a lapjait, köszönöm, hogy gondolt rám.*

Örülök, hogy jól sikerült az útja, remélem, végig jó volt. Írhatna egyszer bővebben róla, ki milyen volt a régiékből (Szevak, Voznyeszenszkij, a Generális?), talált-e igazán érdekes anyagot a kötetéhez? Jelent-e meg oroszul verse, vagy csak mondta Vinokurov, hogy fordít? Olyat úgyse tud, amilyent Maga fordított neki. Voznyeszenszkij mit szólt a kötetéhez? A Vinokurov megjelent-e azóta? Jó volna, ha a Voznyeszenszkijből tudna küldeni egy példányt.

Itt kiadnak egy élő magyar antológiát magyarul. Azt akarták, hogy csináljam én, írtam is róla őszintén Aczélnek és Simónak - nem is válaszoltak. Így hát nem csinálom,

mert nem akarnak a kedvük ellen semmit, ezt azonnal félremagyaráznák. De gondolhatja, azért az ötleteim benne lesznek, látni fogja majd. Kellenének a Maga versei. Láttam az okt.-i Kortársat, Simon nem tartotta meg az ígérését. Pedig az a két vers is kellene (Iszagal és a Sirályos) és az Ezért? és a Varjak. És ha van új azóta - de ez a négy feltétlenül. Lator, a dög, nem küldi a sokszor kért sajátjait, egy sort nem válaszol leveleimre, üzeneteimre. Nem értem azét, csak nem bántottam meg akaratomon kívül? Beszámítom a hallgatásába, hogy rossz levélíró, de ezt többnek érzem. Igaz, egyedül, érzékenyebb az ember; a Hevesi Eső (Hevesi András: Párisi esőjére gondolok) egy hete esik, jó kis reggeli depressziókat hozva. Kérdezze meg Lászlót, vagy ha ő már elutazott, Jutkát, miért nem?

Velem nincs sok újság. Hacsak az nem, hogy a jó kis lakásomnak fuccs, egy félreértés miatt, amihez semmi közöm nem volt (Bandinak és Matyinak írtam róla, nincs erőm harmadszor). Jelenleg a régi hotelben, a Grand Hotel Pasteur-ben lakom, 155 Av. du Maine, Paris 14e. De ha ír, a Paris 66, Poste restante címre írjon, - ezt barátoknak, akik írási szándékáról tud, megmondhatná - mert nem sokáig maradok itt: drága ügy ez, sokáig nem húzható, s kilátásban van két helyen is jó bútorozott szoba (sőt két szoba mindegyik helyen, tussal, konyhával, meleg vízzel). Sajnálom a hangulatos kis padlásszobát, a tetővilágításával a holdra, mint egy Jean Gabin filmben, de az újak közül bármelyik sikerül, elegánsabb lesz, túl szép is.

Élek rendszeresen. Olvasok a Gallimardnak és a Seuil-nek, ez egyelőre eltart. A Hachette-vel még nem állapodtam meg.

Zsuzsa, talán jelentkezik Parancs János Magánál, kedves és tehetséges fiú, de elég dekadens (származását számítva különösen) és hamar letörő. Itt igen rendes volt velem az első napokban, aztán is persze. Nem tudtam sok lelket verni belé a hazatérése miatt, fél a bizonytalanságtól (bizonytalan nőügy van előtte), mindentől. Ha valamire szüksége volna, s ha van lehetősége, kisebb anyagi segítséggel is, segítse, én visszaadom, majd csak jön a számlámra valami. 50 doboz cigarettát mindenestre vegyen neki a nevemben, ezzel tartozom neki.

Hagytam Magánál 4 könyvet és a műfordításkötetünk felét - adta őket Bandinak, vagy csak hármat? mert mindegyikre szükségem volna, mert a saját példányaimat ezekből még tavaly elajándékoztam. Nincs sok pénzem, de nem is kell több. Sajnos, nagyon drágák itt az olyan kesztyűk, amilyen otthon volt nekem - nem tudna-e szerezni, s Jutkával vagy Palival küldeni, ha jönnek? De ha későn jönnek, vagy valami miatt nem akar foglalkozni ezzel a hülyeséggel, akkor semmi baj, Zsuzsa.

Sztojánnak közös lapot küldtem Molnár Ágnessel, külön kellett volna, gondolom, de így adódott, hogy egyszer emlegettük, amikor együtt ültünk egy Caféban véletlenül. Mert még Párizsban is lehet véletlenül találkozni. Nem írtam még egy sor verset se, olyan sokat olvasok, és sajnos most francia kéziratokat, hogy képtelen voltam. Levélírára is. Cipinek tegnap, Matyinak tegnapelőtt, Bandinak azelőtt írtam csak.

írjon Magáról. Hogy van egészségileg, munka morálilag? Mit csinál? (Gergelynél járt? Őszintén: nem tudom, miket hagytam nála.)

Terrasz-ügy? Alszik? Érdekes postám nem jött? Ha terraszm-probléma van, tudja, Bogsch Attilánál megbízó-levelem van.

Barátoknak sok üdvözlöt.

Vigyázzon magára. Semmiben ne legyen gyenge, Zsuzsa, ha van még jogom bármit kérni.

*

Paris, dec. 18. 1964

Kedves Zsuzsa,

Mióta nem írtam, és hányszor akartam! De volt egy rossz periódusom, sok munka, sok tanulás, vizsgák, mindenféle bajok. Most: újra kezdek élni.

Gyönyörűek a küldött fordítások! Nem lehetne a kötete címe?:

Sófényű csillagok (Mandelstam verse után)

Tükör, sötétben

Apátlan testvérek

Nem tudok okosabbat. Csanádi talán igen. Vagy: van Magának jobb ötlete? Kár, hogy nem lehet Nomád sötétből.

Simon nem közölte a két verset. Miért? Októberre ígérte!

Küldöm a csekkfüzethez szükséges aláírást. Gondolom, úgyse volt pénzem. Nem játsszák a TV-ben a Vackort? Abból lenne pénz. (Bandinak tudta adni az otthagytat?)

Elküldhetne egy példányt a kötete tartalomjegyzékéből, ha van fölöslege. Az új küldöttek: mind gyönyörű.

Hogy van? Rendbejött a szíve? Semmi hírem, Bandinak több mint 2 hónapja nem írtam, képtelen voltam. Magának is októberben.

Köszönöm a kesztyűt és a fáradságot velem. Pontosan illik a kabátomhoz. Az Annuskának vásároltat is igen köszönöm.

Talán legközelebb nyugodtabban tudok írni, most azt se tudom, mit írjak, annyi mondanivalóm.

Elköltöztem a Quartier Latinba. 50 lépésre a Szajna, egy XIV. sz.-i kis utcában az új hotel, jó és olcsó, munkára alkalmas szoba. Keserű Ilona öccse lakott nálam a másik hotelben, kedves fiú, néhány napra hívtam oda, de maradt 2 hónapig, egy szobában rémes volt, és teljesen rám bízta magát, végül be kellett dobjam a mély vízbe, mielőtt megőrültem volna.

Nincs sok pénzem, de nem nélkülözök. Palival (csak karácsony után megy haza) egy kis ajándékot tudtam csak küldeni, régi provencal karácsonyi énekek egy kis lemezen, nagyon szépek, provencálul éneklük.

A vers nem megy. Egyet nem írtam 4 hónap alatt, de ez a prakszisomban nem egyedülálló.

Nincs hó, nincs hideg,

Vizsgáztam tegnap az Alliancen -jól.

Alig látok ismerőst. A magyarokból (Gara, etc.) elegendő. Párizsban lesznek karácsonykor. Maga Pesten? Pápán?

Írjon, kedves Zsuzsa! Maga reális levelet tud.

Békés karácsonyt, nyugalmat kívánok.

Vigyázzon magára.

Nagy szeretettel

Pista

Jegyzetek

- Aczél* = Aczél György (1917-1991) politikus, 1957-1967 között a művelődési miniszter első helyettese.
- Annuska* = Kormos Anna, a költő első házasságából született lánya.
- Bandi* = Fodor András költő.
- Bosch Attila* = ügyvéd, a számunkra ismeretlen terasz-ügy képviselője.
- Cipi* = Ottlik Géza.
- Csanádi* - Csanádi Imre költő, Rab Zsuzsa *Sárkányölő* (1965) című orosz költői antológiájának szerkesztője.
- Gara* = Gara László (1904-1966) a magyar irodalom lelkes franciaországi népszerűsítője.
- japán lány* = Kiki néven szerepel az *N. N. bolyongásai* című versben. Egy 1965 januári, Lator Lászlóhoz írt levél szerint: „egy japán kislány van, igen kedves és szép, és sajnos szeret is.” (Műhely, 1997. 5.)
- Jutka* = Pót Judit (1931-1995) műfordító, szerkesztő.
- Keserű Ilona* = festőművész.
- László* = Lator László (1927-) költő, műfordító, esszéíró.
- Matyi* = Domokos Mátyás (1927-) irodalomtörténész, szerkesztő.
- Molnár Ágnes* = képzőművész.
- Pali* = Réz Pál (1930-) irodalomtörténész, szerkesztő.
- Pátkai* = Pátkai Ervin (1937-1985) 1957-ben Franciaországba emigrált, s ott elismertté váló szobrászművész.
- Simon* = Simon István költő (1926-1975) 1964-1970 között a Kortárs főszerkesztője.
- Sztoján* = Vujicsics D. Sztoján (1933-2002) irodalomtörténész, szerkesztő, a délszláv irodalmak szakértője.
- Tours* = itt élt Cécile húga, Éva Nagy a kisfiával. Kormos többször járt náluk.
- kiadó* = Kormos munkahelye a Móra Kiadó, amellyel kinn tartózkodása alatt is szerződéses kapcsolatban marad.
- január 14.* = végül 10 nappal később utazott haza.
- Alliance* = francia nyelvtanfolyam. A december 18-i levél a sikeres vizsgáról tudósít, a következő évi levelekben viszont soha nem említi, hogy továbbra is jár oda. Talán anyagi okok miatt hagyta abba a szervezett tanulást, talán feleslegesnek gondolta, hiszen nem akart nyelvtanár lenni.
- Voznyeszenskij* = a szovjet költői új hullám képviselőjének *Fémsziren* című verseskötete 1964-ben jelent meg Pór Judit szerkesztésében. A kötet nagyobbik felét Rab Zsuzsa fordította.
- Kopár sziget* = Shindo Kaneto japán rendező világhírű filmje (1962).
- Vinokurov* = ugyancsak a szovjet költői új hullám képviselője. *Hétköznapi gyönyöre* című kötete 1964-ben jelent meg Rab Zsuzsa fordításában és Pór Judit szerkesztésében.
- élő magyar antológia* = Kormos végül hosszú időn átszerkesztette az antológiát, de az anyagiak hiánya miatt nem jelent meg. Az antológia tervezetét közölte Parancs János a győri Műhely Kormos emlékszámában (1993. 5.)
- Gallimard, Seuil* = neves francia könyvkiadók, amelyeknek Kormos lektori munkát végzett. Ez volt alighanem a legbiztosabb jövedelmi forrása.
- kötetcím-javaslatok* = (1964. december 18.) a kötet címe végül *Sárkányölő* lett a szerkesztő Csanádi Imre javaslatára.

Gábor Miklós: Mami é.n.